

Jørgen Jørgensen som skolepolitiker

Af HELGE LARSEN

Jørgen Jørgensens virke som skolepolitiker begyndte den 4. november 1935, da han udnævntes til undervisningsminister i den socialdemokratisk-radikale regering Stauning-Munch. Efter folketingsvalget den 22. oktober 1935 (Stauning eller Kaos-valget) indgav den snart 70-årige justitsminister C. Th. Zahle sin afskedsansøgning. Da der nu skulle udpeges en ny radikal minister, henvendte Stauning sig til Jørgen Jørgensen og tilbød ham kirkeministerposten.

Jørgen Jørgensen kunne imidlertid ikke akceptere, at hans parti skulle nøjes med et så forholdsvis beskedent ministerium som kirkeministeriet, når det hidtil havde haft ledelsen af justitsministeriet. Det var formentlig heller ikke særlig tillokkende for den tidligere formand for valgmenigheden i Osted at skulle administrere en med provster og biskopper hierarkisk opbygget folkekirke, hvor megen sympati han end havde for folkekirken. Jørgen Jørgensen svarede derfor Stauning, at skulle han indtræde i regeringen måtte han ønske at overtage undervisningsministeriet. Heri støttedes han af P. Munch, da han for ham refererede sin samtale med Stauning. Således blev Jørgen Jørgensen undervisningsminister.¹

Der var ikke meget i hans hidtidige politiske virksomhed, der pegede mod undervisningsministeriet. Han havde været formand for Osted-Allerslev sogneråd 1921-29 og her særlig gjort sig bemærket i sociale spørgsmål, bl. a. ved opførelse af alderdomshjem. Han var medlem af Roskilde amtsråd fra 1928 og fortsatte dermed i de tre første år af sin ministertid, og han havde været formand for Roskilde amts sognerådsforening 1925-28. Ved valgene 1924 og 1926 havde han været radikal folketingskandidat i Køge-kredsen, men efter mødereferater og artikler at dømme synes han ikke at have beskæftiget sig med skolespørgsmål.² Det samme gælder hans arbejde i Frederiksværk-kredsen, der 1929 indvalgte ham i folketinget.³ Den radikale folketingsgruppes skolepolitikere var på det tidspunkt tidl. kirkeminister Th. Povlsen og A. M. Hansen. Gruppen drog fordel af Jørgen Jørgensens kommunalpolitiske indsigt og gav ham ordførerskaber og udvalgs-

Undervisningsminister Jørgen Jørgensen (tv.) og rektor Henrik Madsen (St. Jørgens gymnasium) ved en skoleradioudsendelse den 1. sept. 1936. Davidsen foto. Danmarks Radio.

arbejde i kommunale og socialpolitiske sager. Han var således radikal repræsentant i det snævre udvalg, der sammen med K. K. Steincke gav socialreformen den endelige udformning efter Kanslergadeforliget. I disse svære år under 1930ernes økonomiske krise beskæftigede Jørgen Jørgensen sig iøvrigt væsentligst med spørgsmål som udstykning, ejendomsskatter og anden landbrugslovgivning. Som formand for folketingsgruppen 1934–35 var der vel næppe noget politisk spørgsmål, han ikke måtte beskæftige sig med.

Jørgen Jørgensens skolepolitiske forudsætninger

For mange var det vel nok en overraskelse at se Jørgen Jørgensen på undervisningsministerposten, men de, der kendte ham mere indgående, vidste, at han havde sine grundfæstede meninger om opdragelse og undervisning.

Lejre-egnen blev stærkt påvirket af grundtvigianismen, da de gude-
lige vækkelser gik over landet i 1800-tallet. Jørgen Jørgensens fader

var elev på Grundtvigs højskole, Marielyst, mens Grundtvig endnu levede. Hans moder var elev på Vallekilde højskole i Ernst Triers tid. Den folkelige, kristelige og sociale indstilling, forældrene derigennem fik, gik i arv til børnene.⁴ De fik folkeskoleuddannelse og arbejdede med i hjemmet. Jørgen Jørgensen var elev på Vallekilde højskole 1906–07 og på Tune landbrugsskole 1910–11. Forstander Poul Hansen, Vallekilde, opvokset på det af Christen Kolds skoletanker prægede Midtfyn, vakte Jørgen Jørgensens interesse for friskole og højskole, og valgmenigheden i Vallekilde prægede ham for livet. Han skriver herom i sine erindringer: »Nær højskolen lå valgmenighedskirken, der søndag efter søndag fyldtes med mennesker, når klokkerne ringede til gudstjeneste. Jeg mødte her et menighedsliv så rigt, så levende, som jeg aldrig har oplevet før. Egnens folk, landmænd og håndværkere, lærere fra omegnen og fra højskolen, mange unge – ikke alene fra højskolen. Naturligt og som et selvfølgelig led i ens livsform var kirkegangen passet ind i disse menneskers travle hverdagsliv. Det var ikke en opstyltet kirkelighed til søndagsbrug, men en naturlig trang til at leve et sandt og ærligt kristent liv«.

I 1920'erne arbejdede han for oprettelse af en valgmenighed på Lejrengren, og det lykkedes med valgmenigheden i Osted, hvis formand han var 1924–30. Han var formand for Roskilde højskoleforening og havde nært samarbejde med forstander Thomas Bredsdorff på Roskilde højskole om folkemøderne i Herthadalen. Føjes hertil hans kommunale arbejde, hjemmeundervisningen af børnene, som dog især hans kone Ester tog sig af, da han selv havde så mange andre gøremål, og hans landbrugsbedrift, så fremtræder med Grundtvigs ord et jævnt og muntret virksomt liv.

Uvilkårligt falder et par andre verslinjer af Grundtvig en i tanker, når man i folketinget står over for Henry Heerups portræt af Jørgen Jørgensen. Baggrunden er det frodige landskab ved Lejre med bondegård og Allerslev kirke, i forgrunden Jørgen Jørgensen med det åbne lyse ansigt og de stærke blå øjne:

– med øjet som det skabtes, himmelvendt,
lysvågent for alt skønt og stort herneden,
men med de dybe længsler velbekendt,
kun fyldestgjort af glans fra evigheden.

Grundtvigs kristne livssyn, hans folkelighed og ideer om folkeoplysning, hans frihedskrav og frisind og Christen Kolds skoletanker var Jørgen Jørgensens faste udgangspunkt, – men han var ingen romantisk eftersnakker af de store gamle. Han erkendte virkeligheden i det 20. århundrede og kunne pragmatisk arbejde frem mod det mål, han havde sat sig. Tydeligst kom det frem i hans arbejde for den udelte skole, men det hører 1950'erne til. Ved sin tiltræden som undervisningsminister i 1935 stod han med en delvis bunden opgave, fuldførelsen af den reform af folkeskolen, som hans forgænger Frederik Borgbjerg havde lagt op til.

Folkeskoleloven af 1937

Den radikale folketingsgruppes forhandlingsprotokol fra 1930'erne er bortkommet, så det har ikke været muligt at undersøge, om Jørgen Jørgensen har haft indvendinger mod Borgbjergs forslag, da det forhandlede i regeringspartierne, før det forelagdes i folketinget. Usandsynligt er det ikke, at han har talt imod den foreslåede indførelse af et obligatorisk 8. skoleår fra 1944, men i og med at forslaget fremsattes med denne bestemmelse, var det akcepteret af gruppen. Som minister var Jørgen Jørgensen endnu mere forpligtet, men det betød dog ikke, at forslaget ikke kunne ændres med tilslutning fra regering og regeringspartier. Visse ændringer måtte anses for nødvendige, dels fordi Venstre og Konservative endnu havde flertal i landstinget, dels fordi det var ønskeligt at have bred tilslutning til en ny folkeskolelov.

Det forslag, Jørgen Jørgensen forelagde folketinget 13. december 1935,⁵ var identisk med Borgbjergs, dog med visse mindre ændringer, som radikale og socialdemokrater havde stillet i den forrige rigsdagssamling. Hovedsigtet med den nye lov var en forbedring af landsby-skolen og indførelse af eksamensfri mellemskole ved alle skoler, hvor der fandtes eksamensmellemskole.

I sin forelæggelsestale sagde Jørgen Jørgensen: – »Vi mangler ikke studenter, heller ikke folk med eksamen til kontorarbejde, men vi har brug for oplyste, dygtige kvinder og mænd til at tage arbejdet op i det praktiske erhvervsliv. En bedre undervisning i folkeskolen vil også betyde, at færre børn går over i eksamensskolen, og for de børns ved-

kommende, der ikke skal læse videre, vil den praktiske mellemskole betyde en bedre undervisning end eksamensskolen, som har et andet formål . . . De større børn, særlig i landsbyskolen, vil kunne få mere undervisning, end tilfældet er nu«.

Dette understregede han 9. december 1936,⁶ da forslaget genfremstattes i samlingen 1936/37, hvor det endelig gennemførtes. Han sagde: – »Skal folkeskolen løse sin opgave i vor tid, da kravene om indsigt, om viden, om dygtighed stadig skærpes, da må landsbyskolen have betydeligt flere timer, end tilfældet er nu«.

Disse ord var nok særlig rettet til Venstre, der ønskede, at der i loven ikke fastsattes et minimum af undervisningstimer for de syv obligatoriske skoleår, eller at tallet i hvert fald blev mindre end de 6.480 timer, der var foreslået. Her ville Jørgen Jørgensen imidlertid ikke gå på forlig.⁷ Tallet fastholdtes, og over for de kredse, der henviste til, at den bestemmelse ville slå den gamle vestjyske skoleordning i stykker, fastslog han, at den begyndende mekanisering og industrialisering ville fjerne grundlaget for den vestjyske ordning. Fremtidens landbrug ville ikke give naturlige arbejdsmuligheder for børn i sommerhalvåret, og industrien ville slet ikke gøre det.

I spørgsmålet om det obligatoriske 8. skoleår var han derimod imødekommende over for Venstre.⁸ Allerede Borgbjerg var gået med til at slække på kravet om det 8. år i landkommuner. Nu blev det 8. obligatoriske skoleår helt opgivet; i stedet kom en forpligtelse for kommunen til at indføre et 8. frivilligt skoleår, hvis forældre til 10 elever ønskede det indført. Heller ikke det var Venstre begejstret for, men karakteristisk for Jørgen Jørgensens skolesyn var, at han gerne gav mulighed for undervisning ud over de fra gammel tid gældende 7 obligatoriske år, når sådan undervisning blev et tilbud, ikke en tvang. Uddannelse, der hos unge (og ældre med) udsprang af lyst, skulle fremmes.

I Borgbjergs forslag var der afsat 200.000 kr. årligt til tilskud til en kommunes ydelser på lån, der var optaget til udvidelse eller nybygning af skolelokaler. Jørgen Jørgensen fik dette beløb hævet til 900.000 kr. årligt.⁹ Tilskuddene specificeredes til nybygning eller tilbygning, gymnastiksal, idrætsplads, sløjdløkkale, skolekøkken, skolehaver og skolelokale med inventar. Som i Borgbjergs forslag kunne tilskuddet højst andrage halvdelen af kommunens udgifter til rente og afdrag på optagne lån og højst 35.000 kr. pr. skole, men ved den

udførlige specifikation og forøgelsen af det årlige beløb til 900.000 kr. var der skabt yderligere lettelse for landsbyskolens modernisering.

I spørgsmålet om folkeskolelærerinder kom Jørgen Jørgensen i mod-sætning til Danmarks Lærereforening, der ønskede, at alle lærere i folkeskolen skulle have lærereksamen fra seminarium, men Jørgen Jørgensen fik regerings og regeringspartiers tilslutning til, at forskole-lærerinder fortsat skulle kunne ansættes i folkeskolen.¹⁰ Det var hans overbevisning, at disse lærerinder var velegnede til at undervise i de yngste klasser. De fik desuden adgang til at undervise piger i alle syv klasser i gymnastik, håndgerning og skolekøkken, dog med supple-rende kursusuddannelse. Der åbnedes også adgang for timelærere i fag som sløjd og skolekøkken og mulighed for, at børnene i disse fag kunne samles på een skole, så man undgik de dyre faglokaler ved hver skole. Hermed indledtes en vis centralisering, der foregreb de senere centralskoler. Uviljen herimod afvæbnedes med henvisning til det økonomisk fornuftige i ordningen. Med sin praktiske erfaring vid-ste Jørgen Jørgensen nok, hvilken vægt sådanne argumenter havde.

De interessanteste forhandlinger var nok dem, der vedrørte lovens formålsparagraf. I Borgbjergs forslag stod der, at folkeskolen »giver en undervisning, der kan være det fælles uddannelsesgrundlag for alle samfundets medlemmer«. Det var opretholdt i det første forslag, som Jørgen Jørgensen fremsatte. Venstre ønskede imidlertid en bestem-melse indført om skolens forhold til den evangelisk-lutherske lære. Det samme gjorde de konservative, som også ville have det gejstlige tilsyn med skolen genindført.

Jørgen Jørgensen afviste det bestemt:¹¹ – »Det er menigheden, det er forældrene, der har ansvaret for, at de børn, der er døbt, får under-visning i kristendom. Det er dem, der alene bærer dette ansvar . . .«

Grundtvig må have glædet sig i sin himmel! Og så kom en tilføjelse, der viser Jørgen Jørgensen, når han var bidsk: – »Jeg kan ikke se, at menighedens og forældrenes ansvarsfølelse udvides ved, at man ansætter en tilsynsførende, hvorigennem man skaffer sig en vis ga-ranti for, at alting er, som det skal være«.

Under forhandlingerne i folketingets skoleudvalg¹² foråret 1936 mød-te de konservative med et forslag til formålsparagraf, som bestod af Borgbjergs ovenfor citerede forslag med en tilføjelse om, at folkesko-lens undervisning i religion skulle hvile på den evangelisk-lutherske lære.

Venstres forslag¹³ lød: »Folkeskolens formål er på folkekirkens

evangelisk-lutherske bekendelses grund at opdrage og oplære børnene til at blive retskafne, dygtige danske mennesker«. (Ordet »danske« gled dog hurtigt ud, da der gjordes opmærksom på, at det næppe ville passe det tyske mindretal i Sønderjylland).

Jørgen Jørgensen så gerne, at der kom en bestemmelse om kristendomsundervisning i loven.¹⁴ Han mødte op i udvalget 14. marts 1936 og forelagde følgende formuleringer, der skulle træde i stedet for Borgbjergs oprindelige udformning:

»Folkeskolens formål er at opdrage og oplære børnene til at blive retskafne, dygtige mennesker.

Kristendomsundervisningen i folkeskolen skal være i overensstemmelse med folkekirkens evangelisk-lutherske lære«.

Forslaget tog hensyn til både Venstre og Konservative og havde som forudsætning, at der så opnåedes enighed mellem de fire partier om lovens gennemførelse. Enighed opnåedes ikke foråret 1936, og da lovforslaget genfremsattes 9. december 1936,¹⁵ var de politiske forhold ændret ved regeringspartiernes erobring af flertallet i landstinget. Borgbjergs formålsparagraf var nu udgået af forslaget og i stedet var indføjet det, der endelig kom til at stå i loven: »Folkeskolens formål er at fremme og udvikle børnenes anlæg og evner, at styrke deres karakter og give dem nyttige kundskaber. Kristendomsundervisningen skal være i overensstemmelse med folkeskolens evangelisk-lutherske lære«.

Formuleringen er Jørgen Jørgensens egen; udkastet med hans rettelser findes i hans arkiv.¹⁶ Hans departementschef A. Barfoed ville som korrekt embedsmand ikke formulere det, der var politisk omstridt.

Det er blevet sagt om Jørgen Jørgensens udformning, at den ikke afveg så forfærdelig meget fra 1814-loven. Det er rigtigt i den forstand, at den betoner værdien af nyttige kundskaber og karakterdannelse, som 1814-loven gjorde. Men som tidligere nævnt var det grundtvigske menneskesyn hos Jørgen Jørgensen forbundet med klar erkendelse af det praktiske arbejdslivs behov. På det punkt følte han næppe noget modsætningsforhold til oplysningstidens ideer, – navnlig ikke når de havde tilknytning til Reventlowerne. Men der er den afgørende forskel, at Jørgen Jørgensens formulering lagde vægt på den personlige udvikling, på individet, hvor 1814-loven ville skabe gode (d.e. loyale) samfundsborgere.

Jørgen Jørgensen fremhævede ofte, at det var nødvendigt at opdrage en befolkning, der kunne tænke og dømme selv. Det var en til-

svarende opfattelse i forbindelse med nyere pædagogiske tanker, der lå bag en anden omstridt paragraf i loven. Den lød: »I alle klasser skal der lægges mest mulig vægt på elevernes selvvirksomhed«.

Paragraffen var indsat af det socialdemokratisk-radikale flertal i folketingsudvalget i Borghjergs ministertid. »Selvvirksomhedsprincippet« var akcepteret af det store flertal i Den store Skolekommission fra 1920'erne, og det var aktualiseret af 1930'ernes frie skoletanker, især den røde betænkning fra 1936 om revision af undervisningsmateriale og undervisningsmetoder. Fra Venstre især blev paragraffen angrebet. Den ville ensrette skolen og berøve lærerne deres metodefrihed, sagde man. Under udvalgsarbejdet blev ordet »skal« derfor ændret til »bør«. Den socialdemokratiske ordfører Th. Hauberg sagde, at man ikke ville have beskyldningen for ensretning siddende på sig og var – forståeligt nok – noget bitter over agitationen mod paragraffen. Jørgen Jørgensen tog sagen på en anden måde. Spurgt om sit syn på den røde betænkning svarede han:¹⁷ »Jeg mener, at denne betænkning giver anvisning på nye ting i undervisningen, som for en lærer, der har interesse derfor og evne dertil, vil føre til at gøre undervisningen mere interessebetonet og i højere grad derigennem vække børnenes interesse for skolearbejdet, men jeg mener også, at hvis dette blev gennemført som et krav til alle skoler, vil det være uheldigt . . .«

Det er karakteristisk for Jørgen Jørgensen som skolepolitiker, at han både åbnede for den ny undervisningsform, anbefalede den og samtidig beroligede de tvivlende og tøvende – det sidste formentlig med den indre overbevisning, at det nye nok skulle sejre, når blot det fik sin tid. Denne smidighed, forbundet med tålmod til at vente på en udvikling, han inderst inde ikke tvivlede på, så man igen, da 1958-loven fik sin udformning.

Lovgivning om de frie skoleformer og ungdomsskolen

Det næste store lovkompleks, Jørgen Jørgensen gennemførte, viste ham fra en anden side. Her var han på det nærmeste suveræn i sin planlægning og fik gennemført næsten 100 pct. af, hvad han ville.

Højskoler, efterskoler, landbrugsskoler og husholdningsskoler havde økonomiske vanskeligheder og svagt vigende elevtilgang. Mange unge var arbejdsløse eller klarede sig med tilfældige og kortvarige job, der

så at sige forudbestemte dem til at glide ind som de dårligst stillede blandt de ufaglærte. Der var også nogen frygt for, at de i disse år i slutningen af 1930'erne skulle blive grebet af anti-demokratiske bevægelser.

Efteråret 1938 fik Jørgen Jørgensen regeringens tilslutning til at nedsætte et udvalg (ikke en kommission) til at forberede en forbedret lovgivning på dette område og foreslå helt ny lovgivning.¹⁸ Han blev selv formand for udvalget og håndplukkede dets medlemmer, deriblandt landets førende højskoleforstandere, repræsentanter for efterskoler, aftenskoler og Arbejdernes Oplysningsforbund, folketingsmand H. C. Hansen og de to unge lærere Otto V. Nielsen og Kr. Helveg-Petersen, der begge havde ledet forsøgsundervisning for unge arbejdsløse. Januar 1939 begyndte udvalget sit arbejde, og december 1940 afgav det betænkning, der indeholdt fuldt udarbejdede lovforslag.

Af et par gule konceptark med Jørgen Jørgensens egne notater,¹⁹ der antagelig må være beregnet på udvalgets første møde, fremgår de hovedsynspunkter, Jørgen Jørgensen ønskede lagt til grund for udvalgets arbejde:

De frie skoleformer skulle have fuld frihed til at bestemme undervisningsformer og indhold og dermed holdning.

Lovgivningen skulle være en ramme, der bestemte økonomiske tilskud, lærerlønninger og pensionsforhold og tilskud og statslån til ny- og ombygning. Jørgen Jørgensen anså det for centralt, at de frie skolars lærere fik sikrere forhold, da det ellers ville være svært for skolerne at få ansat og beholde kvalificerede lærere. De generelle tilskud til skolerne skulle øges. Det samme gjaldt tilskuddene til elevers betaling for skoleophold. Noget nyt var, at der skulle kunne ydes lån eller tilskud til ny- og ombygning. Nyt var også et ønske om, at skolerne blev selvejende institutioner, så en skoles overdragelse til ny forstander ikke krævede et stort beløb til den tidligere forstander.

Aftenskolen skulle have forbedrede lærerlønninger og adgang til at optage flere fag og indføre en art højskolevirksomhed gennem foredragsrækker. Adgangen til at oprette aftenskoler af lokale kredse og organisationer skulle udbygges.

Det voldte ingen større vanskeligheder at få disse principper akcepteret i udvalget.

Derimod blev der megen drøftelse af den nye ungdomsskole for de unge i 14–18 års alderen. Jørgen Jørgensen selv havde ingen egent-

lige tanker om, hvad undervisningen skulle omfatte ud over, at den skulle give de unge en samfundsorientering. Han var også i tvivl om den skulle være frivillig eller tvungen. Frivillighedsprincippet mente han ville give de rigeste muligheder, men der kunne fremføres vægtige argumenter for en obligatorisk skole for de aldersklasser, der her var tale om, indrømmede han.

Udvalget nåede frem til en ungdomsskole for alle de unge 16–18 årige, der ikke fik en eller anden form for uddannelse efter folkeskolen. Undervisningen blev tvungen og skulle omfatte mindst 240 timer i løbet af to år og kunne udstrækkes til 360 timer. Undervisningen skulle omfatte arbejdskundskab, idræt og sang og kunne yderligere omfatte en række andre fag, derunder sløjd, husgerning, naturfag, samfundslære, historie og litteratur m. m. Dansk og regning skulle knyttes til undervisningen i disse fag, hvor det var naturligt. Egentlige landkommuner var fritaget for pligt til at oprette ungdomsskoler, idet den landbrugsfaglige undervisning her ansås for tilstrækkelig.

Da betænkningen blev afgivet, var den anden verdenskrig udbrudt og Danmark okkuperet, men lovgivningen blev ikke opgivet. Af et brev fra Jørgen Jørgensen til finansministeren 6. marts 1941,²⁰ før forslagene havde være behandlet i den samlede regering, fremgår, at finansministeren havde ønsket visse begrænsninger i de af forslaget følgende merudgifter. De var anslået til 2,8 mill. kr., deraf ca. 1 mill. til højskolerne og 1,2 mill. til ungdomsskolen. Undervisningsministeriet havde fileet på nogle udgiftsposter og bragt i forslag, at arbejdsgiverne skulle betale en del af udgifterne til ungdomsskolen. Det blev dog ikke realiseret.

Af det pågældende brev fremgår også, at Jørgen Jørgensen i forslaget havde fulgt ungdomsskoleudvalget og gjort ungdomsskolen obligatorisk. Da forslaget fremsattes i folketinget²¹ 13. marts 1942 sammen med forslag om højskoler, landbrugsskoler, efterskoler og husholdningsskoler, var det imidlertid ændret, så ungdomsskolen skulle være frivillig. Den nye ungdomsskole havde været livligt drøftet i offentligheden, og argumenterne mod den tvungne ungdomsskoleform havde fået en sådan tilslutning, også i regeringen, at den blev opgivet.

Hele lovkomplekset, der betød en væsentlig forbedring af de frie skolars kår og en udvidelse af voksenundervisningen samt oprettelse af ungdomsskolen for ufaglærte (sådan blev lovens titel), gennemførtes uden væsentlige ændringer af en enig rigsdag 30. juni 1942.

Kampen for den udelte skole

Sidst i 1940'erne kom skoleproblemerne atter til debat. Den eksamensfri mellemskole var ikke blevet det, man havde håbet. I landdistrikterne ansås de tilbud, folkeskolen kunne give, mere og mere for utilstrækkelige. Mange af landsbyskolens elever søgte til gymnasiernes mellemskoler og til private realskoler, så landsbylærerne følte deres skoler deklasserede. Mange frygtede, at de dygtige unge blev trukket bort fra erhvervene.

Under disse forhold begyndte Jørgen Jørgensen overvejelser om yderligere ændringer i folkeskolens struktur og i de undervisningstilbud, der fulgte efter folkeskolen. Han havde under drøftelserne i 1936–37 talt om, at folkeskolen skulle have sit mål i sig selv og ikke domineres af efterfølgende eksamensuddannelser. Hans planer var ikke afklarede omkring 1950, men det der foresvævede ham, kan kort sammenfattes: landsbyskolen skulle ligestilles med købstadskolen; der skulle fortsat være 7 års undervisningspligt; folkeskolen skulle være udelte og eksamensfri; derefter skulle følge realskole og gymnasium og praktiske uddannelser.

Det radikale Venstre var på det tidspunkt ikke regeringsparti, men havde ganske vist indflydelse i kraft af, at dets stemmer var afgørende for den siddende regering. Alligevel var situationen væsentligt forandret fra 1937 og 1942, da Jørgen Jørgensen var undervisningsminister. Han måtte opbygge en skolepolitik fra en anden position end tidligere.

På et radikalt hovedbestyrelsesmøde 7. september 1949 nedsattes et skoleudvalg, der skulle overveje forholdene omkring folkeskole, ungdomsskole og højere uddannelser. Jørgen Jørgensen blev udvalgets formand; dets medlemmer – alle radikale – repræsenterede folkeskole, realskole, gymnasium, universiteter og skoleinteresserede uden tilknytning til nogen institution. Udvalget holdt sit første møde 21. januar 1950, der formede sig som en generel foreløbig drøftelse.²²

Der var imidlertid andre, der også tog initiativ. Danmarks lærerforening nedsatte oktober 1949 et udvalg, der skulle drøfte den eksamensfri mellemskole og landsbyskolens muligheder, og som afgav indstilling 1952. Foreningen »Hjem og skole« nedsatte 6. febr. 1950 et udvalg, der skulle arbejde for en eksamensfri folkeskole til det 14. år, fælles for land og by.²³ Dette udvalg havde en samtale med Julius

Bomholt, der 22. februar 1950 var blevet undervisningsminister ved Hartvig Frischs død. Bomholt kunne ikke på det tidspunkt sige noget forpligtende, men udtalte sig i sommerens løb om en ændring af folkeskolen, derunder muligheden af en udelt folkeskole.

Den 2. oktober 1950 indbød så »Hjem og skole« et halvt hundrede skoleinteresserede, deriblandt Jørgen Jørgensen, til møde i Vartov den 19. oktober. Underskriverne på indbydelsen var: forstander J. Arnfred, Askov, seminarieforstander Morten Bredsdorff, Vordingborg, amtsskolekonsulenterne Otto Jensen, Sorø, og V. Winther, Grejs, høj-skolelærer Holger Kjær, Askov, forstander Hans Lund, Rødding, og foreningens formand gdr. Tage Rosenstand.²⁴

Det skal bemærkes, at Morten Bredsdorff også var medlem af det radikale skoleudvalg.

Af de indbudte mødte godt 40 personer, blandt dem radikale, socialdemokrater og venstremænd. »Hjem og skole« ville enten træde frem for offentligheden med sine ønsker på et møde i Odense eller rette henvendelse til Bomholt om nedsættelse af et udvalg, der kunne udarbejde planer for en udelt folkeskole. Vartov-mødet besluttede imidlertid at vælge et arbejdsudvalg, der kunne udarbejde planer for en udelt skole, og først når det var gjort, skulle Vartov-kredsen træde frem for offentligheden. Det fremgår ikke af referatet, hvem der talte for denne fremgangsmåde, men det må antages, at Jørgen Jørgensen, der ikke kan have været interesseret i at lade initiativet overgå til Bomholt, har været blandt dem.

Til arbejdsudvalget valgtes: Morten Bredsdorff, formanden for foreningen af skolenævn og skolekommissioner Vilh. Dupont, rektor Sigurd Højby, amtsskolekonsulent Otto Jensen, Jørgen Jørgensen, folketingsmand Svend Jørgensen, gdr. Tage Rosenstand, forstander M. Skriver, Odense, forstander Arnfred og statskonsulent Alfr. Andreasen. Udvalget konstituerede sig med Jørgen Jørgensen som formand og Arnfred som sekretær. – Jørgen Jørgensen var dermed formand for to udvalg om skolereform: det interne radikale udvalg og Vartov-udvalget, der politisk spændte fra Venstre over radikale til socialdemokrater.

Fire dage efter Vartov-mødet gav Jørgen Jørgensen den radikale hovedbestyrelse en orientering om arbejdet i det radikale udvalg. To dage senere indtraf imidlertid noget uventet. Den 25. oktober 1950 gik regeringen Hedtoft af, da Oluf Petersens dagsorden om ophævelse

af smørrationeringen blev vedtaget i folketinget. Professor Flemming Hvidberg, der blev undervisningsminister i den nye regering Erik Eriksen – Ole Bjørn Kraft, var ikke den udelte skoles mand. Tværtimod!

I et brev til Vartov-udvalget skrev Arnfred den 1. december 1950:²⁵ »Som den udenrigs- og indenrigspolitiske situation ligger for tiden, har sagen måske mindre hast, end vi før har tænkt«. – Det udenrigspolitiske var Kinas indgriben i Korea-krigen, det indenrigspolitiske selvsagt regeringsskiftet.

På Vartov-udvalgets møde den 13. januar 1951 spurgte Jørgen Jørgensen, om alle kunne tiltræde, at grundlaget var udelt skole til 14 års alderen og derefter to-årig realskole og fire-årigt gymnasium. Meningerne var delte. Højby frygtede, at der ikke var lærerkræfter, der kunne magte den nødvendige differentiering af undervisningen i de ældste klasser, mens Skriver mente at det ikke var noget større problem.

Nyt møde holdtes 5. marts 1952. I referat, udsendt 17. juli 1952, skrev Arnfred, at det havde været vanskeligt eller umuligt at sammenfatte synspunkterne til en helhed. Der var nu enighed om udelt skole med differentieret undervisning i sprog og matematik i de ældste klasser og om muligheden af et frivilligt 8. skoleår med praktiske fag. Der var uenighed, om reallinje og gymnasium skulle være helt adskilte uddannelser, eller der skulle være overgang fra realklasse til gymnasium, og om reallinjen skulle være 2- eller 3-årig og gymnasiet 4- eller 5-årigt.²⁶

I det radikale udvalg fremlagdes efteråret 1952 et notat, udarbejdet af adjunkt Erik Rasmussen. Det var tænkt som udgangspunkt for forhandlinger om et kompromis. Hovedsynspunktet var en udelt skole med differentieret undervisning i de ældste klasser og en 3-årig reallinje og et 5-årigt gymnasium. Der nedsattes underudvalg til at behandle de enkelte led i en sådan ordning. Et af disse underudvalg skulle fremføre argumenterne for en delt skole. I udvalgets indstilling skrev formanden, viceskoledirektør Thomsen-Jensen den 9. juni 1953: »Det er vort indtryk, at Det radikale Venstres rigsdagsgruppe og måske specielt Jørgen Jørgensen har engageret sig så kraftigt i tanken om den udelte skole, at vi må se i øjnene, at det næppe lader sig gøre at få partiet til at droppe den, men vi vil dog ikke undlade at fremføre de tanker, som taler til gunst for at dele børnene i 11-årsalderen«. ²⁷

Denne vurdering var utvivlsomt dækkende. Ikke alene flertallet i gruppen, men også flertallet af partiets medlemmer og vælgere fulgte Jørgen Jørgensens linje, men der var til stadighed et mindretal, der ønskede den delte skole bevaret under en eller anden form.

Da Hedtoft efter grundlovsændringen i 1953 dannede sin anden regering, blev Bomholt igen undervisningsminister. Hedtoft havde bag sig 75 af det nye folketsings 179 medlemmer. De radikale havde 14 mandater og kunne således sikre, at regeringen ikke styrtedes. Et flertal mod denne konstellation kunne kun etableres, hvis samtlige andre partier med tilslutning af de to grønlandske medlemmer og det tyske mindretals medlem gik sammen. De ville da have 90 stemmer mod 89 socialdemokrater og radikale.

Denne situation satte fart i Jørgen Jørgensens skolepolitik. På møde i Vartov-udvalget den 18. december 1953 sagde han, at tiden nu var inde til at træde frem for offentligheden. Et forslag måtte udformes, selv om enkelte ikke kunne give fuld tilslutning, og derefter måtte hele Vartov-kredsen samles. På et referat fra mødet har han noteret 7. eller 14. maj (1954) som mødedato. Det skal antagelig ses i sammenhæng med, at det radikale landsmøde var berammet til sidste halvdel af maj 1954.²⁸

Vartov-udvalget færdigredigerede den 23. marts 1954 udtalelsen, der skulle forelægges Vartov-kredsen på møde den 7. maj. Her tiltrådtes indstillingen med en enkelt uvæsentlig ændring. Hovedpunkterne var udelte eksamensfri folkeskole til 14 års alderen, ens for land og by, engelsk, tysk og matematik som tilbud til eleverne i de ældste klasser, en 3-årig erhvervsskole, delt i 2-3 linjer efter erhvervenes hovedgrupper og et 5-årigt gymnasium. Betegnelsen »erhvervsskole« i stedet for realskole forekommer første gang som en rettelse med Jørgen Jørgensens skrift på et udkast til udtalelsen. Det kan ikke afgøres med sikkerhed, om det er ham, der er ophavsmand til betegnelsen, men den lå på linje med hans syn på værdien af praktisk erhvervsbetonet undervisning efter folkeskolen. Ikke alle medlemmer af Vartov-kredsen havde kunnet deltage i mødet 7. maj, men i løbet af sommeren indhentedes flere underskrifter. Ialt var der 34 underskrivere.²⁹

Det interne radikale udvalg samledes 27. april 1954. Her foreslog Jørgen Jørgensen, at Morten Bredsdorff og Thomsen-Jensen skulle

indlede en debat om skolespørgsmål på det radikale landsmøde den 22.-23. maj. Det vedtoges. Debatten blev imidlertid så omfattende, at den måtte afbrydes for at der kunne blive tid til andre emner, men landsmødet krævede i sin resolution, at spørgsmålet om skolen og ungdommens uddannelse skulle være en væsentlig del af den kommende folketingssamling. På et skolemøde i Odense 23. oktober skulle debatten om skolen videreføres.³⁰

Nu var Jørgen Jørgensen så vidt, at han ved åbningen af den socialpædagogiske uge på Søndermarksskolen i Horsens 2. juli kunne rejse kravet om den udelte 7-årige skole med efterfølgende 3-årig erhvervsskole og et 5-årigt gymnasium, begge opdelt i linjer.

Den 13. oktober modtog Bomholt Vartov-kredsens udtalelse. I offentligheden omtaltes kredsen og dens udvalg herefter som Askov-kredsen og Askov-udvalget. Bomholt havde i eftersommeren sagt, at han ville indkalde en konference om skolespørgsmålet. Denne rundbordskonference 9. november 1954 nedsatte et 8-mands udvalg med repræsentanter for lærerorganisationerne, Jørgen Jørgensen fra Askov-udvalget og fra foreningen af skolenævn og skolekommissioner Vilh. Dupont, der også var med i Askovudvalget. Jørgen Jørgensen havde amtsskolekonsulent Otto Jensen som afløser. Bomholt selv var formand for udvalget, der sluttede sit arbejde på en rundbordskonference 20. april 1955. 8-mands udvalget havde delt sig i et flertal, hvis synspunkter afspejledes i det forslag, Bomholt forelagde i folketinget den 29. april, og som indeholdt en 5-årig grundskole og en 3-årig hovedskole, der var linjedelt, og et mindretal, der omfattede Dupont, Otto Jensen og Jørgen Jørgensen. De foreslog en 7-årig udelst skole med et obligatorisk 8. skoleår (som i Bomholts forslag). Jørgen Jørgensen ønskede dog ikke dette 8. skoleår obligatorisk for eleverne, men alene for kommunerne, hvis der var forældreønske om at få det oprettet.³¹

Jørgen Jørgensen var ikke til stede ved denne rundbordskonference, men Morten Bredsdorff har i et brev til ham refereret mødet kort. Bredsdorff var tydelig skuffet. Bomholt var sejrstolt og lærerne hoverende, skriver han. Bomholt fejede Dupont til side. Bredsdorff og Arnfred undlod at tage ordet, men fortrød det senere.³²

Folketingsmand Svend Horn, der havde været med i Vartov-kredsen fra begyndelsen, og som formentlig har haft visse formodninger om, hvor det bar hen, anmodede i et brev til Jørgen Jørgensen af 23. marts om at få Vartov-kredsen indkaldt. Det skete, og mødet blev holdt

den 12. april 1955, men der foreligger tilsyneladende intet referat af mødet.³³

Imidlertid arbejdede Askov-udvalget (identisk med Vartov-arbejdsudvalg) energisk sommeren 1955 for at udforme et forslag til ændring af folkeskolelov og gymnasielev efter de retningslinjer, der var angivet i Vartov-kredsens henvendelse til Bomholt oktober 1954. Forslagene blev færdige, så de fulgte med som bilag til Bomholts forslag, da det genfremstattes den 5. oktober 1955. Forslagene var undertegnet af: Arnfred, Dupont, Svend Jørgensen, M. Skriver, Morten Bredsdorff, Otto Jensen, Tage Rosenstand, Sigurd Højby og Jørgen Jørgensen.³⁴

Disse forslag indeholdt en 7-årig udelte og eksamensfri folkeskole med et frivilligt 8. skoleår, en 3-årig realafdeling (betegnelsen »erhvervsskole« var udgået) og et 5-årigt gymnasium. Såvel realafdeling som gymnasium fortsatte i umiddelbar forlængelse af den 7-årige folkeskole.

Otto Jensen og Dupont bemærkede dog i en note til forslagene, at hvis folketinget besluttede sig for et 8. obligatorisk skoleår, ville de have 8. skoleår som et led af folkeskolen, så alle elever deltog og fik en efter deres alder egnet differentieret undervisning. Realafdelingen skulle så være 2-årig og gymnasiet 4-årigt. De fastholdt altså en udelte obligatorisk folkeskole, men ikke det frivillige 8. skoleår. Mens de to havde været flertal i Askovudvalgets gruppe i 8-mands udvalget og Jørgen Jørgensen mindretal, så var *de* mindretal i det samlede Askovudvalg.

Bomholts forslag forhandlede i samlingen 1955/56 uden at man nåede et resultat, omend man nærmede sig hinanden på visse punkter. I samlingen 1956/57 forhandlede igen, men nu stod man over for et nyvalg foråret 1957, og det befordrede ikke viljen til at slutte et endeligt forlig.

Valget maj 1957 medførte dannelsen af trekantregeringen, hvor Jørgen Jørgensen afløste Bomholt som undervisningsminister. Maj 1958 fik han den nye skolelov gennemført – uden et obligatorisk 8. skoleår, men med bevarelse af deling af børnene efter 5. klasse i en boglig og almen linje, »den milde deling«, dog med afskaffelse af mellemskolen. En paragraf gav mulighed for forsøg med udelte klasser, og denne paragraf blev så stærkt benyttet, at omkring 1970 fandtes der ikke flere skoler med deling af børnene i de 7 obligatoriske skoleår.

Denne skildring af Jørgen Jørgensen som skolepolitiker er langt fra udtømmende. Den er samlet om tre væsentlige spørgsmål: folkeskoleloven af 1937, ungdomsskoleloven og lovene om de frie skoler 1942 og hans kamp for den udelte folkeskole i 1950'erne. Hans udgangspunkt var forskelligt fra gang til gang: i 1935 overtog han et fuldt udarbejdet forslag efter Borgbjerg og prægede det gennem ændringer med sit eget skolesyn; i 1942 kunne han som minister selv tilrettelægge forarbejderne; i 1950'erne arbejdede han de første år ud fra en position uden ministerindflydelse. I alle tre situationer fremstår hans skolesyn klart: den grundtvigske frihedstradition og folkelighed, uviljen mod tvang bortset fra den århundredgamle 7-årige undervisningspligt og fast vilje til at give flere og varierede tilbud om uddannelse på frivilligt grundlag, men med pligt for kommuner og stat til at imødekomme ønsker og behov, klar forståelse for det praktiske livs krav, varm interesse for ligestilling af land og by, så skolens struktur fremmede social og kulturel lighed, og endelig fra den Christen Koldske friskole børns ret til at udvikles og modnes ud fra deres individuelle forudsætninger.

Som politiker havde han sin styrke i overbevisning om sit skolesyns rigtighed, i sin stærke personlighed, i evne til at forhandle og formidle, men også til om fornødent at være hård og stejl, i evne til at vælge de rette tidspunkter til handling og i sin tålmodighed, der bundede i overbevisning om, at han så rigtigt og kunne vente til det endte, som han ønskede og forudså.

Dette sidste er 1958-loven et eksempel på. Det var utvivlsomt en skuffelse for ham, at den udelte skole ikke gennemførtes i 1958, men han åbnede for den, og i løbet af godt 10 år var den en realitet.

Kildemateriale og noter:

Jørgen Jørgensens privatarkiv, Rigsarkivet. Forkortet JJA.

Det radikale Venstres arkiv, Rigsarkivet. Forkortet DRVA.

Folketingstidende. Forkortet Flktid.

Folketingets udvalgsprotokoller. Forkortet Udvpr.

1. P. Munchs erindringer, VI s. 93.
2. Østsjællands Folkeblad marts-april 1924 og november-december 1926.
3. Nordsjællands Venstreblad marts-april 1929.
4. Jørg. Jørgensens erindringer s. 11 ff.
5. Flktid. 1935/36 sp. 1676.

6. Flktid. 1936/37 sp. 1845.
7. Udvpr. 1935/36.
8. do.
9. Udvpr. 1936/37.
10. do.
11. Flktid. 1936/37 sp. 5732.
12. Udvpr. 1935/36.
13. do.
14. do.
15. Flktid. 1936/37 sp. 5771.
- 162 } 18. Betænkning fra ungdomsudvalget dec. 1939, trykt 1940.
- 172 }
19. JJA.
20. JJA.
21. Flktid. 1941/42 sp. 1106.
22. DRVA.
23. JJA.
24. JJA.
25. JJA.
26. JJA.
27. DRVA.
28. JJA.
29. JJA.
30. DRVA.
31. Flktid. 1954/55 A sp. 2061.
32. JJA.
33. JJA.
34. Flktid. 1955/56 A sp. 225 og 273.

Underskriverne på Vartov-kredsens henvendelse til Bomholt oktober 1954: K. B. Andersen, Aksel Appel, Julie Arnfred, V. Dupont, Sv. Horn, Svend Jørgensen, Holger Kjær, Hans Lund, Ingemann Petersen, M. Skriver, Edith Nyboe-Andersen, Erik Appel, M. Bredsdorff, Ch. Gellert, Sigurd Højby, Otto Jensen, Frode Kristensen, J. H. Monrad, Tage Rosenstand, V. Winther, S. B. Andersen, J. Th. Arnfred, Kaj Bundvad, Svend Hillgaard, Jørgen Jørgensen, Hal Koch, M. C. Lindegaard, Johs. Nygaard, Rasmussen-Tillitze, Th. Claudi Westh, Uffe Grosen, Ebbe Stephansen, Vig Jensen.